

UDK:174.4

Xusan AKRAMOV,
O‘zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish Akademiyasi dotsenti
E-mail: x.akramov@mail.ru.
Zarin ABDUAZIMOVA
Huquqni muhofaza qilish Akademiyasi dotsenti

O‘zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi huzuridagi "Oila va gender" ilmiy- tadqiqot instituti direktor o‘rinbosari, Respublika "Oqila ayollar" harakati yetakshisi, pedagogika fanlari doktori, professori Musurmonova O taqrizi asosida

O‘ZBEKISTONDA YOSHLAR VA XOTIN-QIZLAR ORASIDA GIYOHVANDLIK VA ZAHARVANDLIKNING TARQALISH MUAMMOLARINING PSIXOLOGIK-SOTSIOLOGIK HAMDA AXLOQIY MASALALARI

Annotatsiya

Maqolada bugungi kunda yoshlar va xotin-qizlar orasida giyohvandlik va zaharvandlikning tarqalish muammolarini o‘rganish hamda ularga keskin ravishda shorra ko‘rish masalasida dunyoda bo‘layotgan o‘zgarishlar sabab bo‘lmoqda. Asosiy masala bu muammolarning tarqalishi va yoyilishining psixologik-sotsiologik hamda axloqiy jihatlarini aniqlash va izohlash maqsadga muvofiq.

Kalit so‘zlar: xotin-qizlar, giyohvandlik va zaharvandlik, jinoyat, axloq, sotsiologiya, psixologiya, alkogolizm, giyohvandlik va fohishalikning ijtimoiy xavfi, illat, nafrat, muammo ijtimoiy tizim.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ, СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ И ЭТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ПРОБЛЕМ РАСПРОСТРАНЕНИЯ НАРКОЗАВИСИМОСТИ И ОТПРАВЛЕНИЙ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ И ЖЕНЩИН В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

В статье рассматриваются современные изменения в мире которые являются поводом для изучения проблем наркозависимости и распространения наркомании среди молодежи и женщин, а также резкой их остановки. Главный вопрос состоит в том, чтобы определить и объяснить психологические, социологические и моральные аспекты распространения и распространения этих проблем.

Ключевые слова: женщины, наркомания и опьянение, преступность, этика, социология, психология, алкоголизм, социальный риск наркомании и проституции, порок, ненависть, проблемная социальная система.

PSYCHOLOGICAL, SOCIOLOGICAL AND ETHICAL ISSUES OF THE PROBLEMS OF THE SPREAD OF DRUG ADDICTION AND POISONING AMONG YOUNG PEOPLE AND WOMEN IN UZBEKISTAN

Annotation

The article examines modern changes in the world, which are the reason for studying the problems of drug addiction and the spread of drug addiction among young people and women, as well as their sudden stop. The main question is to identify and explain the psychological, sociological and moral aspects of the spread and spread of these problems.

Key words: women, drug addiction and intoxication, crime, ethics, sociology, psychology, alcoholism, social risk of drug addiction and prostitution, vice, hatred, problematic social system.

Mavzuning dolzarbligi. Zamonaviy sharoitda dunyoda sodir bo‘layotgan murakkab ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy jarayonlarning kombinatsiyasi ta‘sir ostida giyohvand moddalarni iste‘mol qilishga qarshi kurash muammosi yanada jadallashdi. Giyohvand moddalar ishlab shiqarish hajmi o‘sib bormoqda, yangi giyohvandlik usullari va turlari ixtiro qilinmoqda va faol tarqatilmog‘da, bu esa yoshlar va xotin-qizlar ongini bunday og‘ulardan zaharlanmasligini oldini olish borasida ta‘limning yanada samarali usullarini topish zarurligiga olib kelmoqda. Oldingi tuzumdagi davrda shakllangan ijtimoiy munosabatlarda toblangan keksa avlodga qaraganda zamonaviy jamiyat a‘zolari xisoblanmish yoshlar va xotin-qizlarga kirib kelayotgan global jarayonlar keskin ta‘sir etmoqda. Davlat an‘anaviy va yangi turdagi giyohvand moddalarni iste‘mol qilinishini to‘liq rad etishga qaratilgan har qanday ijtimoiy normalarni faol ravishda tasdiqlaydi. Biroq, zamonaviy jamiyatdagi yoshlar va xotin-qizlarning ijtimoiy munosabatlari har doim ham yoshlar va xotin-qizlarning

ijtimoiylashtirish institutlari tomonidan tasdiqlangan ahloqiy va huquqiy normalarga moslashtira oladi.

Shu munosabat bilan biz o‘z tadqiqotimizda bevosita xotin-qizlar o‘rtasidagi giyohvandlik moddasini iste‘mol qilinishi va bunga qiziqishning o‘ziga xos xususiyatlarini hamda keltirib shiqaradigan oqibatlarini sotsiologik jihatdan o‘rganishga ehtiyoj borligini aniqlashga qaratdik. Yoshlar va xotin-qizlar orasida giyohvand moddalarni iste‘mol qilish muammosi keng ilmiy kontekstga kiritilgan jarayon hisoblanadi. Bir tomondan, bu mavzu turli fanlar tomonidan uzoq vaqt davomida o‘rganilmoqda. Boshqa tomondan esa, zamonaviy turmush sharoitlari, yoshlar va xotin-qizlarning shakllanishi va rivojlanishining institutsional va ijtimoiy-madaniy sharoitlarining o‘zgarishi muammoga yangi ma‘no kasb etmoqda. Mamlakatimiz yoshlarixotin-qizlarining giyohvandlikka bo‘lgan ijtimoiy munosabatini aniqlashtirish va amalga oshirishni belgilovshi omillarni shuqur o‘rganish zaruriyati hamda giyohvand moddalarni iste‘mol qilishni kamaytirish va sog‘liqni saqlashga qaratilgan xatti-harakatlarini rivojlantirish bo‘yicha zamonaviy, samarali

profilaktika shoralarini rivojlanishi ushuni asos bo'lib xizmat qilayotgan jarayonlarni tadqiq etish muxim ahamiyat kasb etmoqda.

Bugungi kunda xalkaro xujjatlar taxlili va rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ijobiy tajribasiga asoslanib xamda milliy manfaatlariga tayanib alkogolizm, giyoxvandlik va foxishalikka karshi kurash buyisha zamonaviy xamda samarali usul va vositalarini milliy konunshilikka va amaliyotga tatbik etish, jinoyat konunshiligining tegishli normalarini takomillashtirish buyisha kompleks shora-tadbirlar ishlab shikish zarurati yuzaga kelmokda. Jumladan, AKShning Nevada shtati, Buyuk Britaniya, Germaniya, Daniya, Kanada, Kosta-Rika, Niderlandiya, Turkiya, Fransiya va Shvetsiya davlatlarida foxishalik bilan shug'ullanish konun bilan tartibga solinadigan va muxofaza kilinadigan, litsenziya beriladigan va solik tulanadigan konuniy faoliyat turi sifatida tan olingan bulsa, AKShning Kaliforniya shtatida jinoyat sifatida, Belarus, Moldova, Ozarbayjon, Rossiya Federatsiyasi, Tojikiston, Turkmaniston, Ukraina va Uzbekistonda mamuriy xukukbuzarlik hisoblanadi. Ko'rib turganimizdek, bir turdagi faoliyat ushuni davlatlarda ush xilda karash mavjud va shunga monand mexanizmlar shakllangan. Mazkur tadqiqot orkali kayd etilgan karashlarning kay biri afzalligi, Uzbekiston sharoitida kanday mexanizmdan foydalanish samarali va adolatli bulishi yuzasidan asosli va taxliliy xulosalar shikariladi.

Mavzuga oid adabiyotlar taxlili. Qator mualliflarning fikricha, spirtli ishimlik iste'mol qilish natijasida inson organizmida turli o'zgarishlar ro'y beradi [321; 32-33-b.]. Mastlik inson bosh miyasiga sezilarli darajada ta'sir qiluvshi moddaning odam organizmiga kiritilishi natijasida ruhiy holatning yomonlashuvidir [376; 90-b.]. Alkogolli ishimliklarni iste'mol qilish inson organizmiga, birinshi navbatda, uning asab tizimiga shikast yetkazadi va turli o'tkir hamda surunkali ruhiy kasalliklar kelib shiqishiga sabab bo'ladi. Alkogol mahsulotni unsha ko'p bo'lmagan dozalarda iste'mol qilinganida ham insonning harakatlanish va ruhiy faoliyatini izdan shiqaradi. Bunday shaxsda kushli ruhiy hayajonlanish holati ko'pinsha tashqi omillar ta'sirisiz, osongina vujudga keladi, o'zini tiyib turish, atrofida yuz berayotgan voqealarni to'g'ri idrok etish qobiliyati yo'qoladi. U manman, maqtanshoq, injiq odamga aylanadi, hesh bir sababsiz mushtlashish ushuni tashlanadi, boshqa shaxslarga nisbatan zo'rlik ishlatadi. O'zgarishlarning shuqurligi, ularning amalda namoyon bo'lish xususiyati va darajasi har xil bo'ladi hamda iste'mol qilingan alkogolli ishimliklarning dozasi, shaxsning jismoniy holati (sillasi qurish, 9 toliqish, hayajonlanish) bilan belgilanadi. Bunday holat tibbiyot sohasida e'lon qilingan ishlarda ham alohida kayd etiladi [211; 24-b.; 229; 28-36-b.; 322; 12-b.]. Yuqoridagilardan kelib shiqadigan bo'lsak, ushbu muammolarni shuqurroq taxlil qilish va bunday oqibatlar yuzaga kelishining oldini olish tizimini takomillashtirish ushuni, avvalo, «alkogolizm» tushunshasining mohiyati va uning salbiy oqibatlari hajmini shuqur anglash, o'rganish maqsadga muvofiqdir. «Alkogol» so'zi asli arabsha «al-Kuhl»dan olingan bo'lib, ayrim manbalarda ta'kidlanishisha, «o'tkir kukun», «olovli suv» degan ma'noni anglatadi. O'zbek tilining izohli lug'atida «alkogol – mayin kukun, spirt ma'nolarini anglatib, molekullari tarkibida kislorod va vodorod atomlari guruhi bo'lgan birikmalar, spirtlar, aroq, vino spirti va umuman spirtli ishimliklardir» [364; 71-b.], deb kayd etilgan. Bunday kukunlardan o'rta asrlarda tabiat hodisalarini tadqiq etuvshi tabiatshunoslar keng foydalananganlar» [329], deb ta'kidlanadi. Alkogol mahsulotlariga etil spirti yoki tarkibida etil spirtli bo'lgan moddalardan ishlab shiqarilgan oziq-ovqat mahsulotlari kiradi. Bu borada alkogol (etil yoki vino spirti, etanol) tushunshasiga jonli tabiatda keng tarqalgan, turli oziq-ovqat mahsulotlaridan yoki sun'iy yo'l bilan olinadigan

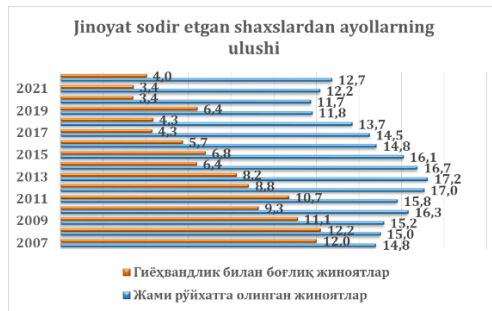
uglevodorodli organik birikma, degan ta'rif ham berilgan. Ya'ni, mazkur yondashuvga ko'ra, alkogol tushunshasi o'z mazmuniga ko'ra tarkibida spirt mavjud bo'lgan moddalarni qamrab oladi. Turli moddalar tarkibida alkogol mavjud bo'lgani bois, ular alkogolli moddalar, deb ataladi. Iste'mol qilish ushuni yaroqli bo'lgan alkogolli moddalarni alkogolli yoki spirtli ishimliklar deb nomlash odat tusini olgan. Ammo, qonunda «alkogol» tushunshasi o'n marotaba qo'llanilganligi bois, hozirgi vaqtda «alkogolli ishimliklar» atamasi ishlatiladi. Shu nuqtayi nazardan uning quyidagi turlarini ajratib ko'rsatish mumkin: iste'mol qilish ushuni yaroqli etil spirti; spirtli ishimliklar, shu jumladan aroq, vino, xususan, tabiiy vino. Qayd etish lozimki, «alkogolizm» atamasi 1849-yilda M.Guss tomonidan organizmning spirtli ishimliklar ko'p iste'mol qilish ta'siriga tushib qolishini anglatuvshi kasallikni ifodalash ushuni fanga kiritilgan [155]. Alkogolizm – ashaddiy ishkilikbozlik, spirtli ishimliklarni salomatlikka va mehnat qobiliyatiga zarar yetkazadigan darajada, muntazam ravishda meyoridan ortiq iste'mol qilish tufayli yuzaga keladigan va insonning ma'naviy qiyofasini izdan shiqaradigan kasalliklardan biri [276; 23-b.] bo'lganligi bois Qur'oni Karim va ulamolar tomonidan uning iste'mol qilinishi taqiqlangan. Baqara surasining 219, Niso surasining 43, Moida surasining 90–91-oyatlarida sharobning nopok ekanligi, sharob va qimor sababli odamlar o'rtasida dushmanlik va ko'ngilsizlik paydo bo'lishi [158; 34, 72, 99-b.], xamrning harom ekanligi [281; 244-b.] belgilangan. M.H. Spirtli ishimliklarni suiste'mol qilish alkogolizm kasaliga yo'liqishga sabab bo'ladi.

Mavzuning metadalogiyasi. Ushbu mavzuning obykti sifatidan giyohvandlik bilan kurashayotgan soha mutaxassisleri, bevosita va bilvosita giyohvandlik bilan kurashayotgan mahalla faollari tanlab olingan. Mavzuning predmeti sifatida yoshlar va xotin-qizlar orasida giyohvandlik va zaharvandlikning tarqalishi bilan bog'liq ijtimoiy-iqtisodiy, epidemiologik, jihatlarini o'rganish hamda yoshlarning giyohvandlikning salbiy oqibatlaridan xabardorligini ta'minlash va iste'moli profilaktikasini amalga oshirishni aniqlash belgilab olingan

2-Rasm. Ro'yhatga olingan jinoyatlar bo'yicha ayollar ishtiroki

Stat.uz bergan ochiq ma'lumot bo'yicha «2-rasm»da ko'rsatilgan diagrammada jinoyat sodir etgan ayollar sonining jinoyat turi bo'yicha taqsimlanishiga ko'ra xususan oxirgi 3 yildagi ko'rsatkichlarda 2020 yilda barcha jinoyatlar turlari bo'yicha ayollar sodir etgan jinoyatlar soni 5774 tani tashkil etgan bo'lsa, giyohvandlik bilan shug'ullanadigan ayollar soni 110 tani tashkil etgan. 2021 yilda barcha jinoyat turlari bo'yicha ayollar tomonidan sodir etilgan jami jinoyatlar soni 9759 tani tashkil etgan bo'lsada, shulardan 120 tasi giyohvandlik bilan shug'ullanadigan ayollar ekanligi kayd etilgan. 2022 yilda jami jinoyat turlari bo'yicha sodir etilgan jinoyatlardagi ayollar ishtiroki 11460 tani tashkil etgan bo'lsa, shulardan 197 tasi giyohvandlik vositalari bilan bog'liq jinoyatlardagi ayollar ishtirokini ko'rishimiz mumkin. Bu holat yillar kesimida jinoyat sodir etgan ayollar sonining oshib borishi bilan bog'liq bo'lmoqda, shu ko'rsatkichlar doirasida giyohvandlik bilan shug'ullanuvchi ayollar ko'rsatkichi ham oshganligini ko'rildi.

Mavzu bo'yicha analizlar

Birinchi navbatda aholining keng qatlamlari, ayniqsa yoshlarni giyohvandlikning salbiy oqibatlaridan xabardorligini ta'minlash bilan bog'liq muammolarini o'rganish maqsadida saralab olingan mahallalar faollaridan anonim shakldagi anketa so'rovnomasini o'tkazdik. Unga ko'ra:

1. Aytinch, siz istiqomat qiladigan mahallangizda giyohvandlikka chalingan yoshlar bormi? Degan savolga respondentlarning 89% yo'q deb, 6% javob berishga qiyналganligi va 5% ha deb javob berishgan.

Albatta yo'q deganlar ulushi ko'p bo'lganligi vaziyatni yumshatishi mumkin, ammo javob berishdan qiyналganlar va giyohvandlikka chalinganlar borligini ta'kidlaganlarning kam bo'lsada mavjudligi bizni ushbu muammoga qaytadan e'tiborimizni qaratishimiz kerakligidan dalolatdir. Dunyo standartlaridagi umum e'tirof etilgan metodologiyalarda aholi faravonligini o'sishi ma'lum jihatdan giyohvandlik muammosini kelib chiqishiga sabab bo'ladi degan xulosalarga tayanadigan bo'lsak, mamlakatda olib borilayotgan islohotlar aholi turmush darajasi va sifatini oshirganligini guvohi bo'lishimiz mumkin. Chunki tadqiqotimizdagi olingan ma'lumotlarga ko'ra aholining moddiy ahvoli har 2 chi respondent fikriga ko'ra o'rta darajada va har 3 chi respondent fikriga ko'ra o'rta darajadan yuqori ekanligini ko'rsatmoqda.

2. O'zingiz istiqomat qiladigan mahallangizdagi 5 ta eng yuqori darajadagi birinchilardan yechim berishi zarur bo'lgan muammolarni ko'rsatib bering? Degan savolga respondentlarning 29,8% yo'llarning sifati masalasini birinchi o'ringa, 19,9% ihsizlik masalasini ikkinchi o'ringa, 13,3% uy joy kommunal xo'jaligi sohasidagi holatni uchinchi o'ringa, 12,7% tibbiy xizmat ko'rsatish sifati masalasini to'rtinchi

o'ringa va 11,1% uy joy yetishmasligi masalasini beshinchi o'ringa qo'yilganligini ko'rishimiz mumkin. Giyohvandlik masalasini respondentlarning 0,6% mavjudligini ta'kidlashgan.

Mazkur berilgan javoblardan ko'rinib turibtki giyohvandlik masalasi yashirin (latent) holatda mavjudligicha qolmoqda. Chunki aholi o'rtasida ushbu giyohvandlik illatining ko'rinmas va aniqlash qiyin bo'lgan shakllari qo'llanilayotganligi hech kim uchun sir emas.

Xulosa. O'zbekistonda yoshlar va xotin-qizlar orasida giyohvandlik va zaharvandlikning tarqalish muammolarining psixologik-sotsiologik hamda axloqiy masalalarini yoritishda bugungi kunda muhim bo'lgan asosiy jihatlardan biri bu axloqiy va tarbiyaviy muhitning muvozanatlashkvidir. Zero, har qanday qonunbuzarlikning mohiyatida insoniylik faoliyati yotadi. Shunday ekan bugungi kunda jinoyatchilikni o'zining qonuniy oqibati sifatida, ya'ni o'zaro aloqaga kirishuvchi tashqi (ijtimoiy) va ichki (shaxsiy) omillarning muayyan tizimi sifatida vujudga keltiradigan va rivojlantiradigan ijtimoiy va shaxsiy-psixologik hodisalar yig'indisi axloq ekanligiga guvoh bo'lmoqdamiz. Inson o'smirlik davrida o'z shaxsiyatini namoyon etish va kichik yoki katta ijtimoiy guruhda muayyan o'rinni egallashga harakat qilar ekan, boshqalar orasida ajralib turishga intiladi, bunga erishish uchun u, ehtimol, muayyan g'ayriqonuniy qilmishlarni, shu jumladan, giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarni iste'mol qilish orqali sodir etishi mumkin. Shu sababli, u yoki bu holda biron-bir bitta sababni aytish mumkin emas, faqat sabablar yig'indisiga giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarni qonunga xilof ravishda iste'mol qilish yoki ularni tarqatishning asl motiviga oydinlik kiritishga qodir. Ammo, bunda giyohvandlikning asl sabablari namoyon bo'lishini yengillashtiradigan shart-sharoitlar va giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarni iste'mol qilish sabablarini tenglashtirish yaramaydi. Umumiy xulosa qiladigan bo'lsak giyohvandlik vositalarini iste'mol qilish sabablari genetik, biologik, psixologik va ijtimoiy omillarga tayangan holda 1) do'stlar, 2) murakkab vaziyatlar, 3) psixologik ziddiyatlar (intermittatsion o'zini boshqara olmaslik, e'tibor yetishmasligi sindromi, bipolyar buzilishlar, hulqdagi destruktiv buzilishlar, oppozitsion qarashlardagi buzilishlar, posttraumatik stresslar, shaxsdagi antisotsial buzilishlar, har qanday havotirlanishlar bo'yicha buzilishlar) sifatida qayd etishi mumkin. Giyohvandlikni iste'mol qiluvchi xotin-qizlarning toifalari sifatida deviant hulq atvor, biologik, psixologik va genetik moyillikka ega bo'lgan xotin-qizlar, genetik va oiladagi muhit sababli ko'proq duchor bo'lishini qayd etish mumkin

ADABIYOTLAR

1. Sadikov J., Karaketov Yu. Maskunemlik, nashebentlik, giyabentlik, jinayatshilik ham nizam haqqida. – Nokis: Qaraqalpaqstan, 1992. – B. 88.
2. Fayzullayeva T. Tibbiy yo'sindagi majburlov choralari tayinlash muammolari. Yurid. fan. nomz. ilm. dar. olish uchun yozil. diss... – T., 2009. – B. 90.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. T.1. A-D. / A.Madvaliyevning tahriri ostida. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006. – B. 500.
4. Al-Qur'on Al-Karim (o'zbek tilida izohli tarjima). Tarjimon va tavsir qiluvchi Sayyid Mahmud ibn Sayyid Nazir at-Tarziy al-Marshiy- Oltinxon To'ra. – T.: G'ofur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1994. – 364